

„КЛЮЧ ВІД МАЙБУТНЬОГО - 2007”
Бакалаврська робота лауреата з філософії (1/2):
„за дослідження теорії мови Г.Шпета”
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

ФІЛОСОФІЯ МОВИ ГУСТАВА ШПЕТА

Кваліфікаційна робота зі спеціальності „філософія” – 6.030100
на здобуття академічного звання бакалавра філософії

Студент-виконавець: _____
Шувалова Ірина Леонідівна
4-й курс 2-га група

Науковий керівник: _____
Богачов Андрій Леонідович
кандидат філософських наук, доцент

Допущено до захисту:
Зав. кафедри Лой А.М.

_____

Рецензент:
” ” _____ 2007 р.

_____
_____

Київ – 2007

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОЗГЛЯД МОВНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ ГУСТАВА ШПЕТА «ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ФРАГМЕНТЫ»	8
РОЗДІЛ 2. РОЗГЛЯД МОВНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ ГУСТАВА ШПЕТА «ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА СЛОВА»	20
2.1 Мова і дух	20
2.2 Шпетове розуміння слова як архетипа культури	24
2.3 Внутрішня форма слова в загальній його структурі	26
2.4 Мовна свідомість та її єдність	29
2.5 Різновиди внутрішніх форм і типологія природної мови	32
2.6 Місце суб'єкта у філософії мови Густава Шпета	35
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ МОВИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДОРОБКУ ГУСТАВА ШПЕТА	39
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТОК 1	55
ДОДАТОК 2	56

Вступ

Слово – не обман, не символ только,
слово – действительность,
вся без остатка действительность есть слово,
к нам обращенное, нами уже слышимое,
ждушее вашего, философы, уразумения.

Густав Шпет.

Актуальність теми. Ім'я Густава Шпета тривалий час лишалося фактично викресленим з історії вітчизняної та світової філософської думки. Незважаючи на те, що Шпета (розстріляного за наказом «тройки» НКВС 1937 року) було реабілітовано вже в 1956-му, його роботи були забуті на довгі роки. У філософських, психологічних та культурологічних дослідженнях 50-х – 80-х років (а Шпет був всебічно освіченою та надзвичайно ерудованою людиною – не лише філософом, а й психологом, культурологом, мистецтвознавцем, перекладачем: за його власним свідченням, міг перекладати з 17-ти мов) його ім'я практично не згадується. Між тим, його ідеї набагато випередили свій час.

Слід сказати, що дослідження спадщини Густава Шпета в контексті філософії ХХ століття набувають зараз усе більших масштабів (саме цій темі було присвячено Треті Шпетівські читання, що відбулися в Томську 1999 року). Багато дослідників твердять, що проект «феноменологічної герменевтики» (назва умовна, самим Шпетом не застосовувана), над яким працював Густав Шпет і який, з огляду на трагічні обставини останнього періоду його життя, так і не встиг завершити, багато в чому збігається з тим напрямком досліджень, в якому пізніше рухався ще один учень Гусерля – Мартін Гайдеггер. Крім того, погляди Шпета часто порівнюють із ідеями Мішеля Фуко, Жака Дериди, Михайла Бахтіна, Лева Шестова, Олексія Лосєва тощо.

На листопад 2007 року заплановано проведення у французькому місті Бордо першої міжнародної конференції, цілковито присвяченої філософському доробку Густава Шпета та його ролі в інтелектуальних колах початку ХХ століття. Однак незважаючи на таке помітне пожвавлення інтересу до ідей Шпета та його непересічної особистості, можна констатувати, що доробок філософа ще не опрацьовано та не проаналізовано належним чином. Хоча, безумовно, починаючи з 90-х років ХХ століття та, особливо, в останні кілька років цей процес значно пожвавився. Між тим, як свідчать найсучасніші дослідження, ідеї Шпета можуть відкрити нові перспективи у царині гуманітарних наук (див. збірку статей «Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания» М., 2006).

Філософія мови Шпета є досить складною (з огляду на його стиль викладу та манеру подання матеріалу), але надзвичайно цікавою часткою його філософської спадщини. Між тим, вона все ще мало досліджена, і, наскільки відомо автору, її систематичного детального викладу досі не створено. Довгий час про Шпета було заведено говорити лише як про «канонічного» феноменолога – так, до речі, його описує у своїй історії філософії Зеньковський, зображаючи Шпета затятим прихильником Гусерля та догматичним мислителем, нездатним вийти за межі свого вузького світогляду [10]. А між тим уже в одній із перших своїх робіт (автор статті «Шпет» для енциклопедичного словника з філософії, виданого 2004 року московським видавництвом «Гардаріки», А.І. Резниченко досить суперечливо називає цю роботу і найвідомішою з-поміж робіт філософа [26]) «Явление и смысл» (1914 р.) Шпет помітно відходить від канонів сучасної йому феноменології, про що недвозначно свідчить навіть його

передмова до цієї праці. Доволі популярним напрямком дослідження (поруч із феноменологічними поглядами Шпета) стає і його герменевтика, і його психологічні ідеї. Тим часом Шпетова філософія мови часто досліджується або з ухилом у царину естетики чи літературознавства, або через призму психології, тоді як ґрунтовних суто філософських досліджень цього аспекту творчості Шпета все ще бракує (хоча слід відмітити роботу в цьому напрямку таких дослідників як М. Гідіні, М. Денн та інші).

Саме з огляду на недостатню дослідженість мовно-філософських поглядів Шпета та їхній високий потенціал як можливого джерела нових ідей в контексті сучасного гуманітарного знання, я обрала філософію мови Густава Густавовича Шпета темою для даної роботи.

Метою даної роботи є створення систематичного викладу мовно-філософських поглядів Густава Шпета, який уможливив би подальший розгляд ідей цього непересічного мислителя у широкому контексті сучасної йому, попередньої та подальшої мовно-філософської думки (як зарубіжної, так і вітчизняної).

Основними завданнями даної роботи є:

1. Здійснити систематизований виклад мовно-філософських поглядів Густава Шпета.
2. Дослідити Шпетове розуміння слова та мови, їхніх особливостей, структури та місця в загальнокультурному контексті.
3. Розглянути розмежування Шпетом понять «смысл» та «значення» і підстави цього розмежування.
4. Розглянути роль та місце суб'єкта у філософії мови Густава Шпета.

Об'єктом даного дослідження є мовно-філософські ідеї Густава Шпета, а його **предметом** – формування та розвиток поглядів Шпета на мову і слово, його уявлення про складну структуру слова, зокрема інтерпретація Шпетом одного з ключових для його філософії понять – «внутрішньої форми слова».

У даній роботі автором було застосовано такі **методи дослідження** як аналітичний (з метою глибокого розкриття думки Густава Шпета через аналіз його праць), метод порівняльного аналізу або ж компаративний метод (для зіставлення поглядів Шпета різних років), метод системного аналізу (результатом застосування якого є наведені наприкінці роботи схеми та діаграми). Також обмежено застосовувався історико-філософський метод у зв'язку з необхідністю історичної реконструкції деяких аспектів досліджень Шпета.

Теоретичні джерела. У даному дослідженні було використано передовсім праці самого Густава Шпета різних років. Особливу увагу автор зосередила на таких визначальних для філософії мови Шпета працях як «Эстетические фрагменты» (1922–1923 рр.) та «Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольта» (1927 р.) – останній об'ємній науковій праці, підготованій Густавом Шпетом. Цим двом книгам присвячено, відповідно, параграфи 2.1 та 2.2 даної роботи. Крім цього, автором було детально розглянуто незавершену роботу Шпета «Язык и смысл» (20-ті рр.), працю «Введение в этническую психологию» (1927 рік) тощо. Також було враховано думки, що їх висловлює Шпет у інших своїх роботах.

Окрім власне першоджерел, автором було опрацьовано широкий спектр критичної та дослідницької літератури – як

вітчизняної (таких провідних спеціалістів-шпетознавців як Т.Г. Щедріна, В.П. Зінченко, Т.Д. Марцинковська тощо), так і зарубіжної (зокрема, французької дослідниці Маріз Денн, італійки Марії Гідіні, угорки Анни Хан тощо).

Крім того, зважаючи на складну історичну долю філософського спадку Густава Шпета, який ще досі повною мірою не досліджено, автор даної роботи зверталася до таких джерел як листування Шпета з його близькими, друзями та колегами (публікації в журналі «Логос», у матеріалах Шпетівських читань, книга «Густав Шпет: жизнь в письмах. Эпистолярное наследие»). Також автору цієї роботи стали в нагоді опубліковані архівні матеріали, що стосуються долі Шпета та його робіт (книга під редакцією Т.Д. Марцинковської «Густав Густавович Шпет: Архивные материалы, воспоминания, статьи», монографія Т.Г. Щедріної «Я пишу как эхо другого...» тощо). Автор даної роботи змушена була звертатися до таких – історико-філософських, по суті, – матеріалів, аби відтворити хід думок Густава Шпета, який з тих чи інших причин не знайшов прямого вираження у його опублікованих працях.

Автором даної роботи було опрацьовано більшість найновіших публікацій, в яких досліджується творчість Густава Шпета – в тому числі, видання 2004-го, 2005-го та 2006-го років.

РОЗДІЛ 1. РОЗГЛЯД МОВНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ ГУСТАВА ШПЕТА «ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ФРАГМЕНТЫ»

Роботу «Эстетические фрагменты» було створено Шпетом поетапно у 20-ті роки. Робота складається з трьох частин, датованих, відповідно, 6-м січня, 13-м та 19-м лютого 1922 року. У цій роботі Шпет детально звертається до розгляду структури слова, зупиняючися детальніше на естетичних аспектах слововжитку. Для роботи характерний образний, пристрасний та живий стиль викладу, що помітно контрастує із тоном багатьох «академічних» робіт Шпета (таких, приміром, як книга 1927 року «Внутренняя форма слова»).

В «Эстетических фрагментах» Густав Шпет постулює той факт, що слово є архетипом культури – за висловом Шпета, «архетипом недійсної дійсності». Такого висновку філософ доходить, розглядаючи поняття символу – зокрема, і в мистецтві. Символ Шпет визначає як зіставлення порядку чуттєвого з цариною мислимого, дійсного досвіду (переживання) зі сферою ідеального, досвід обмислюючого. На думку Шпета, твердження про те, що символ встановлюється лише на засадах подібності чи алегорії, є хибним. *«Ошибочно утверждение, будто символ устанавливается непременно на основе «сходства». «Сходство» физического и духовного, чувственного и идеального – вообще весьма хитрая проблема, если под «сходством» понимать «подобие», а не просто «схождение» с двух безусловно неподобных концов к какому-то условно одному пункту. Символ и не аллегория. Аллегория – рассудочна, «измышленна», плоскоконечна. Символ – творчески-пророчествен и неисчерпаемо-бесконечен. Аллегория – теософична,*

символ – мистичен» [45¹]. Втім, не слід розуміти твердження Шпета про «містичність» символу надто буквально: йдеться передусім про його невичерпний творчий потенціал та смислову глибину, що її приховує у собі кожен символ. Символ – це, висловлюючися мовою сучасної логіки, своєрідний елемент метамови. Шпет зазначає, що символ – це теж свого роду «слово», яке вказує на інші слова, що, в свою чергу, прямо або метафорично називають «речі» (сюди Шпет відносить і процеси, і ознаки, і дії). (Між іншим, Шпетова інтерпретація «слова» і «речі» є доволі своєрідною, і на це слід зважати під час аналізу його робіт.). Отже слово є прообразом будь-якого мистецтва. Воно є, зрештою, архетипом культури як такої, або навіть ширше – всієї дійсності: *«Вся без остатка действительность есть слово, к нам обращенное...»* [45]. Адже, на думку Шпета, таке «слово» чи «окреме слово», визначається контекстом (додамо від себе – швидше навіть підходом дослідника). Ситаксично зв'язок слів також є словом, а отже книга, література, вся культура – слово (як ми побачимо далі, – в розділі 1.2 даної праці – словом, на думку Шпета, може бути і людина). Як зауважує філософ, у метафізичному аспекті ніщо не заважає і космічний всесвіт розглядати як слово. І, що важливо, всюди суттєві відношення та типові форми в структурі слова – однакові. Слово, за Шпетом, може виконувати функції будь-якого іншого знака, і будь-який знак може виконувати функції слова. При цьому **будь-яке чуттєве сприйняття будь-якої просторової та часової форми, якого завгодно обсягу та тривалості може розглядатися як осмислений знак, як слово.**

Ще одна важлива тема, до якої Шпет звертається в «Эстетических фрагментах» – це тема форми та змісту,

---

¹ На жаль, автор даного дослідження змушена була посилатися на цю та деякі інші роботи, текст яких узято з мережі Інтернет, без зазначення сторінок, оскільки така розбивка була відсутня у кількох із використаних текстових документів.

«зовнішнього» і «внутрішнього». Забігаючи наперед, зауважимо, що для Шпета ці два елементи є нерозривно поєднаними, зокрема й у структурі слова. *«Требование формы исходит от содержания. Содержание без формы есть чистая страдательность. Содержание страдает формы и страдает без нее, как страдает само от себя все отвратительное...»* [45]. Якщо «ідея» не може бути виражена зовні, на-зовні, вона, за словами Шпета, – ніщо. Якщо вона справжня жива ідея, вона є, передусім, зовнішній, зримий вигляд. Ідеальне, яке не виражене назовні, є лише ніщо – воно лише осягається, воно – реально не-суще. Цей характер зв'язку між зовнішнім та внутрішнім якраз яскраво проявляється у слові, адже, як гадає Шпет, все, без винятку, його дійсне буття – ззовні, все внутрішнє – лише ідеальне. У слові нерозривно поєднана форма та зміст, або, якщо говорити точніше, – форма та смисл, адже Шпет розрізняє ці два поняття. Причому **форма мислиться не як щось зовнішнє, що накладається смислові, а, швидше, як незаперечна вимога самого смислу**. Саме тому слова «зовнішнє» та «внутрішнє» Шпет часто бере в лапки. Зовнішнє це, насамперед, знак внутрішнього (*«Внешность есть знак»* [45]).

В «Эстетических фрагментах» Густав Шпет детально аналізує структуру слова. Під структурою він розуміє *«конкретное строение, отдельные части которого могут меняться в «размере» и даже качестве, но ни одна часть из целого in potentia не может быть устранена без разрушения целого»* [45]. При цьому структура може членуватися на нові, замкнені у собі структури, складання яких наново відновлює первинну структуру. Усі моменти, всі члени структури завжди дані, хоча б *in potentia*. Розглядаючи певну структуру, важливо не залишати поза межами дослідження саме цих, актуально не даних, потенційних членів. На думку Шпета, власну

структуру мають і дух, і культура. Досліджуючи ж структуру слова, слід рухатися (як це і робить Шпет) углиб: від чуттєво сприйманого до формально-ідеального (ейдетичного, як ще його називає Шпет). Між цими двома пунктами розташована ціла низка, умовно кажучи, сходинок, кожен з яких і розглядає філософ.

Перші три сходинки сприйняття слова – це реалізація природних функцій слова. На першому етапі, чуючи промовлене слово, ми відрізняємо голос людини від інших природних звуків, ідентифікуємо його як загальну ознаку людини. На другому етапі ми сприймаємо промовлене слово як голос конкретного індивіда – деякого N, вирізняючи його серед інших представників людського роду. На третьому етапі звучання слова сприймається нами як знак особливого природного психофізичного стану N, на відміну від знаків інших його можливих станів або інших можливих станів решти людей. До цього моменту включно, акцентує Шпет, слово ще нічого не повідомляє. Сам N сприймається нами, по суті, як тварина, а не дійсний чи потенційний член деякої усвідомлюваної соціальної єдності.

Подальші сходинки відображають вже сприйняття нами слова як речі культурно-соціальної. Отже, четвертий етап – це сприйняття слова як ознаки наявності культури та належності N до певного кола людської культури та людського співіснування, пов'язаного мовною єдністю. Якщо виявляється, що мова нам знайома, ми впізнаємо її як певну конкретність з її фонетичними, лексичними та семантичними особливостями. Це п'ята сходинка. В той же час ми розуміємо почуте слово – тобто вловлюємо його смисл, разом з тим розрізняючи характер повідомлення (наказ, питання тощо), вставляючи його в певний нам відомий і зрозумілий смисловий та логічний номінативний контекст. Це шоста сходинка. На сьомому

етапі, якщо людина є достатньо освіченою, вона розрізняє також умовно встановлені на даному етапі культурного розвитку форми слова (морфеми, синтагми, етимологію слова). Є ще й восьма сходинка: це розрізнення емоційного тону, що ним N супроводжує передачу змісту повідомлення, який ми розуміємо. Ця сходинка певним чином вирізняється з ряду попередніх і, як зазначає Шпет, немов повертає нас назад – до третьої сходинки. Але між ними (3-м та 8-м етапом) все ж існує суттєва різниця. Вона полягає у тому, що тепер (на 8-й сходинці) наше сприйняття емоцій N тісно пов'язується нами не просто з його психофізичним станом, а вже з цим психофізичним станом у комплексі зі ставленням N до того, що він повідомляє, та з його розумінням цього повідомлення. Як зауважує Шпет, на 8-му етапі має місце спів-чуття замість спів-мислення, чуттєве враження (Eindruck) на противагу осмисленому вираженню (Ausdruck). Хоча тут і йдеться про окрему, симпатичну функцію слова, але вона є немов додатковою функцією і особливої ролі не відіграє, оскільки йдеться про пізнання не самого слова, а того, хто його висловлює.

Подану Шпетом схему він сам називає умовною і типовою, а отже вона передбачає певні винятки. Крім того, таку послідовність «сходинок» не слід ототожнювати з емпіричним часовим порядком, у якому вони сприймаються.

Далі Шпет звертається до розгляду різних типів форм, які сприймаються нами у слові. Перший вид – це **фонетичні форми** (як зазначає сам Шпет, даний вид форм настільки вільний від впливу смислу, що цей вплив можна практично проігнорувати). Другий вид форм – **морфеми**, які для Шпета є вже першою сходинкою на шляху від чуттєвого до мисленого, він називає їх *«верхнее платье смысла»* [45]. Саме зв'язок зі смислом надає морфемі можливість, умовно

кажучи, «конструювати» слово. Але щоб отримати таку змогу морфема має стати частиною деякого смислового контексту, динамічні закони якого конструюються згідно з формами синтаксичними та логічними. Отже, **синтаксична** та **логічна** форми – це наступні види (третій та четвертий), що їх поруч із фонетичною та морфологічною формами виділяє у структурі слова Густав Шпет.

Із цієї «потреби контексту» Шпет робить надзвичайно важливий висновок: *«Изолированное слово, строго говоря, лишено смысла... Оно не есть слово сообщения, хотя и есть уже средство общения»* [45]. Таке слово не може значити. Воно може лише стосуватися, називати, вказувати на річ. На цій основі Шпет впроваджує важливе для нього і надалі **розрізнення «смисла» та «значення»**. Значення стосується «номінативної», іменувальної функції слова, яку воно виконує і поза синтаксично-логічним контекстом. На даному етапі слово – лише знаряддя, інструмент, який можливо використати найрізноманітнішими способами. Саме в такому вигляді подаються значення слів, приміром, у словниках. За словами Шпета, *«значение»* *здесь – в возможности им пользоваться, применяют его, значение прагматическое, а не поетическое и познавательное»* [45]. «Смисл» ще можна було б назвати значенням-сміслом, а «значення» – значенням-важливістю.

Варто зауважити, що Шпет звертається до прояснення термінів «значення» і «смісл» ще у своїй роботі 1914 року «Явление и смысл», де творчо опрацьовує феноменологічні ідеї Едмунда Гусерля, у якого перед цим стажувався в Гетингені, Німеччина. Розробка Гусерлем поняття «сміслу» вочевидь не надто влаштовувала молодого вченого (*«смысл у Гуссерля является скорее очень расширенным значением»* [46, С.399]), який, як зауважують дослідники, швидше за все вважав за потрібне врахувати в своїй

концепції ідеї Фреге, що їх Гусерль проігнорував у «Ideen I». У фінальному розділі «Явления и смысла» Шпет впроваджує **свою власну «тріаду»: значення, смисл, ентелехія**. Термін «ентелехія» Шпет запозичує в Аристотеля, зауважуючи, що це поняття має свого роду телеологічне спрямування (за висловом Шпета, ентелехія пов'язана з «як» предмета). Деякі речі можуть напозір не мати власної ентелехії, однак у стосунку до них ми можемо говорити про квазі-ентелехію, – тобто ентелехію, якої ще не існує – створюючи своєрідний «казковий» світ. Важливим моментом розгляду є той факт, що виявлення у речі ентелехії необхідно пов'язане зі специфічним супровідним актом свідомості, що його Шпет називає **герменевтичним актом**. За терміном «значення» Шпет пропонує зберегти визначення «вмісту вираження», а термін «смисл» вживати *«для обозначения предмета в его определенной квалификации как содержания»* [46, С.400]. Тоді внутрішній смисл самого предмета позначатиметься як «ентелехія». По суті, під цим поняттям Шпет розуміє найінтимніший осередок смислу. В пізнішій філософії Шпета поняття «ентелехія» редукується, натомість ще глибше і ґрунтовніше розробляються поняття значення та смислу.

Згідно з розрізненням смислу та значення, Шпет у свої «Эстетических фрагментах» **розрізняє і дві функції слова: номінативну (номінальну предметність слова) та семасеологічну (смислово предметність слова)**. Номен, ім'я пов'язується зі словом не в акті думання, а в акті сприйняття і уявлення (тому її може встановлювати не лише людина, а й тварина), виступає як емпірична, чуттєво сприймана річ. Однак коли ми переходимо на рівень смислу, йдеться вже про слово не як про чуттєву, а як про інтелектуальну даність. Слово вказує вже не через чуттєву, а через інтелектуальну інтуїцію. Для того, аби підкреслити це розрізнення

між номінативним та семасеологічним рівнем слова, Шпет вводить два терміни: «под-разумевать» (себто «мати на увазі», тут йдеться про номінативну функцію слова) і «у-разумевать» (тобто «розуміти», тут уже мова про рівень смислу). Той предмет, що на нього вказує слово на своєму номінативному рівні (а вказує саме слово – не мовець, не той, хто це слово сприймає) нічого не говорить нам про суть, а має лише деяку форму та обсяг. Тому Шпет називає предмет певним пунктом уваги, який передбачає подальший розгляд, розробку, «у-разумение». *«Предмет – только вопрос, даже загадка, х, условия для раскрытия которого еще должны быть даны и постигнуты какими-то другими способами»* [45].

Слід розрізнити «рiч» та «предмет». Рiч Шпет визначає як всяке емпірично, реально існуюче дещо. Тоді як предмети – це можливості, їхнє буття ідеальне. Слова «реальне» та «ідеальне» є ключовими для розрізнення предмету і речі. Предмет є формальним утворюючим началом смислу, носієм смислу. З іншого ж боку він також переформовує номінальні форми, скріплює їх у єдинство мислимої форми. *«При всем многообразии потенциально называемых вещей они относятся к одному формальному единству – онтическому, или единству предмета»* [45]. І ще: *«Если бы под словом не подразумевался предмет, скывывающий и цементирующий вещи в единство мыслимой формы, они рассыпались бы под своим названием, как сыпется с ладони песок, стоит только сжать наполненную им руку»* [45]. Предмет – це форма речей, що мається на увазі (под-разумеваемая), і водночас він – сущий (в ідеальному сенсі) носій властивостей, якостей. Отже предмет є суб'єктом і об'єктом водночас, він має стосунок як до номінативної, так і до смислової функції слова. А сама сфера предмета є сферою чистих онтологічних форм, сферою формально-мислимого. Так Шпет

приходить до п'ятого виду форм у структурі слова – до форм **онтологічних**.

Для Шпета **слово і думка нерозривно пов'язані**, він називає слова плоттю думки. Думка народжується у слові і разом з ним. *«Дуже и мало того – мысль зачинается в слове»* [45], – говорить Шпет. З іншого боку, зв'язок думки і чуттєвого матеріалу не має такого обов'язкового характеру. Щоб сягнути висот, думка відштовхується від чуттєво даного, як від трампліна, і полишає його, однак, як метафорично висловлюється Шпет, щоб утриматися в ідеальній сфері їй все ж потрібна якась форма, якась «ідеальна плоть» – такою «ідеальною плоттю» для думки і є слово. *«Безчувственная мысль – нормально... Без-словесная мысль – патология»* [45], – стверджує Шпет. Тому такої важливості і набуває для нього логіка, яку він розуміє як науку про слово. Місце логічних форм у структурі слова, на думку Шпета, – між морфемами і онтичними формами: між речово названим змістом і змістом, що предметно мається на увазі. Самі ж логічні форми конкретні як форми смислу (смиислового змісту). Логічні форми конструюють пізнання, на відміну від онтологічних, які вимагають лише рефлексії над собою, але є вже «даними». Якщо розуміти морфологічні форми як зовнішні, а онтологічні як чисті, тоді **логічні форми, що розташовані між ними, Шпет вирішує називати «внутрішніми формами»**, застосовуючи термінологію Гумбольдта.

Між логічними та онтичними формами існує чітка взаємна відповідність, але не тотожність: онтичні (або, як їх також називає Шпет, «онтологічні» форми) – це форми всякого сущого і всякого змісту, в той же час логічні форми – це форми суттєвого смислу, а отже форми ретельно відібрані. Крім того, онтологічні форми відкриваються уже в номінативній функції слова, тоді як форми

логічні, «внутрішні» – лише в семасеологічній (Шпет також називає її «предикативною» або покладаючою, маючи на увазі вже згаданий вище конструюючий, встановлюючий характер логічних форм слова), тоді, коли йдеться про смисл. Зважаючи на все вищезазначене, **Шпет визначає логіку як науку про слово (логос), а саме – про внутрішні форми словесного вираження.**

Повертаючися дещо назад, Шпет зупиняється і на розгляді ще однієї форми слова – синтаксичної. На пропонованій філософом схемі вона не розміщена, як можна було б подумати, чітко між морфологічними та логічними формами. Шпет говорить, що синтаксичні форми немовби обтікають собою усі подальші ступені-форми. Вони мають динамічну природу, на відміну від форм морфологічних, які є досить статичними. Шпет застосовує таку метафору: *«Синтаксис – изложение, морфология – индекс и оглавление к нему»*[45]. Але через синтаксис, через синтагми Шпет підходить до розуміння і розгляду особливого роду внутрішніх форм слова, які існують поруч із внутрішніми логічними формами. Йдеться про **внутрішні поетичні форми** і про окрему, **поетичну функцію слова**. Шпет говорить навіть про окремий вид істини – істину поетичну (як відповідність синтагм предметові навіть якщо реально не існуючому, то при цьому логічно оформленому). Взагалі, на думку філософа, поетичні форми утворюються *«как бы в игре синтагм и логических форм между собою»* [45]. Смисл слова в логічній формі – це стосунок між речами та предметами, вставлений у загальний контекст такого стосунку (яким по суті є весь світ). Тим часом смисл слова у поетичній формі – це стосунок між логічним смислом і синтагмами як своєрідними предметами (словесно-онтологічними формами). Поетичний смисл (наприклад, смисл символа) полягає у співвідношенні ідеальних (внутрішніх) логічних

форм і реальних мовних форм конкретної мови (синтагм). В кожному разі, як зазначає Шпет, логічні внутрішні форми залишаються формами фундуєчими, а поетичні внутрішні форми – формами фундованими, вони відіграють роль своєрідної надбудови. Досліджуючи поетичну мову, Густав Шпет звертається ще до одного важливого поняття «образ». Образ – це різновид внутрішньої поетичної форми, він умовно розташовується приблизно між річчю та ідеєю, оскільки не є ані тим, ані іншим – не претендує ані на реальне, ані на ідеальне буття у світі, але в той же час прагне бути здійсненим, реалізованим, хоча й не дійсно, а творчо.

В структурі слова смисл принципово посідає цілковито інше місце, ніж інші члени структури. **Смисл неможливо відокремити від інших членів структури.** Порівнюючи цю структуру з людським організмом, Шпет зауважує, що смисл найбільше подібний на кровеносну систему, яка пронизує увесь організм і живить його. Про смисл завжди йдеться, коли ми говоримо про форми, наголошує Шпет. При цьому **чистий смисл так само неможливий, як і чиста форма.** Тому мінімум думки (і присутність мінімуму смислу) постулює вже хоча б мінімум словесності (логічної форми). **Смисл – це стосунок речі (яку називають) і предмета (який мають на увазі).** Річ вступає у такий стосунок якраз лише через свою мислимість. Тобто вона входить у ідейний зміст слова як ідея, що дозволяє говорити про третю функцію слова – ідеюючу (поруч із номінативною та концептивною). Смисл може бути лише один, але його передача може бути більш чи менш багаторівневою – звідси походять, говорить Шпет, приміром, християнські уявлення про чотири смисли Біблії тощо.

Форма і зміст (незалежно від того, чи йдеться власне про зміст чи про смисл) взаємно пов'язані та неможливі одне без одного. Як

зазначає Шпет, «в идее можно даже сказать: форма и содержание – одно» [45]. При цьому осягати зміст – означає, за словами Шпета, розкласти смутно задану матерію в ідеальну формальність.

2. РОЗГЛЯД МОВНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПИТАНЬ У РОБОТІ ГУСТАВА ШПЕТА «ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА»

2.1 Мова і дух

Роботу «Внутренняя форма слова» було написано Густавом Шпетом 1927 року. Вона вважається останньою повноцінною книгою Шпета – після цього на нього чекали десять років поневірянь, коли він займався, переважно, перекладами, а якщо і писав, то друком ці матеріали не виходили. Робота « Внутренняя форма слова « має підзаголовок «Этюды и вариации на темы Гумбольта²», сам Шпет у передмові зауважує, що до цієї назви варто було б додати і слово «фантазії» (в музичному сенсі). Цим він засвідчує той факт, що відштовхуючися від запропонованого Вільгельмом Гумбольдтом поняття «внутрішньої форми слова», Шпет допрацьовує його і практично **розвиває на цій основі свою власну мовно-філософську концепцію**, якій на час написання «Внутренней формы слова» він уже присвятив кілька робіт. Шпет неодноразово підкреслює важливість ідей Гумбольдта не лише для мовознавства, а й для філософії загалом: *«Общие идеи Гумбольта приобретают для лингвистики значение принципов. Поэтому их судьба связывается не только с историей самого языкознания, но и с судьбами философии»* [41, С.8]. Як відомо, поняття внутрішньої форми слова розглядалося до Шпета в слов'янській традиції Олександром Потебнею, однак Шпет вважає потебніанську інтерпретацією некоректною, на що, зокрема, вказує у своїй роботі «Эстетические фрагменты», та й, власне, у «Внутренней форме слова». До слова, деякі історики філософії – зокрема, Зеньковський – звинувачували Шпета у його неспроможності створити власну філософську концепцію: мовляв, він має більше критичного таланту (вміння Шпета блискуче

---

² У назві роботи збережено авторський правопис Шпета, зокрема й у прізвищі Вільгельма Гумбольдта.

критикувати опонентів дійсно засвідчують як його роботи, так і спогади сучасників), аніж власне продуктивного філософського потенціалу. Однак такі думки свідчать, переважно, про суто поверхову ознайомленість тих, хто їх висловлює, із самими текстами Шпета (які хоча й справді часом є складними для прочитання і сприйняття – хтось із дослідників зауважив, що Шпет начебто сам перекладає себе з німецької). Насправді ж ґрунтовний аналіз будь-якої зі Шпетових праць розкриває нам неординарного та глибокого мислителя, який багато в чому випередив свій час. Про це свідчить, зокрема, і «гумбольдтівська» напозір робота 1927 року «Внутренняя форма слова».

Мова, як у розумінні Шпета, так і в розумінні Гумбольдта, тісно пов'язана з духом. Детальніше цей аспект Шпет розглядає у своєму «Введении в этническую психологию» (див. розділ 2 даної роботи). У «Внутренней форме слова» він пише про цей зв'язок наступним чином (спираючися на Гумбольдта). У своїх індивідуальних проявах мова є характеристикою певної народності, але в ширшому аспекті мова є **органом внутрішнього буття**, і навіть самим цим буттям, як воно поступово досягає внутрішнього пізнання і виявлення себе. Перш ніж виступити у зовнішній світ, мова здійснюється внутрішньо, вона наділена здатністю до певного роду самодіяльності. Як зауважує за Гумбольдтом Шпет, *«язык – не столько проявление сознательного творчества, сколько произвольное истечение самого духа»* [41,С.11]. Незалежно від того, наскільки глибоко мова проникає у внутрішній світ людини, вона все одно має власне буття – зовнішнє стосовно людини, яке, згідно з Гумбольдтом, чинить на людину вплив. Мова розглядається як духовне утворення, яке виникає із самодіяльності усіх, а не переходить від одного індивіда до іншого. Мова завжди «покоїться»

на загальній сукупності духовних сил людини. Їй властивий своєрідний спосіб існування, яке здійснюється в кожному окремому акті мовлення, але у своїй цілісності не є від такого акту залежним.

Мова і дух не випереджають одне одного, а становлять безумовно і неподільно одну дію людської інтелектуальної здатності: *«Язык есть как бы внешнее явление духа народов, – их язык есть их дух и их дух есть их язык»* [41,С.13]. Мова, за словами Шпета, є творчим органом думки, її пропонується розглядати **не як мертвий продукт виробництва, а швидше як сам процес виробництва**, навіть – додамо від себе – певне самовиробництво. На думку Шпета, й буття духу взагалі мислиме лише в діяльності і як діяльність. Це вічно повторювана робота духу, спрямована на те, щоб зробити артикульований звук придатним для вираження думки. **Мова – це не ερωον, а εφερευεια**. Звісно ж, мова існує як соціальна річ, існує як психофізичний процес, але існує також і як ідея. Як соціальна річ мова є, передовсім, засобом комунікації – посередником між людиною та іншою людиною. При цьому вона не втрачає своїх принципових властивостей, але здійснює їх лише частково і неповно, адже ідеальні можливості мови тут переходять у випадкову дійсність мовлення. По суті, мова полягає в акті свого породження. Однак, безумовно, вона не хаотичний динамічний процес – мова має свою форму, яку можна розглядати як **постійність та одноманітність у роботі духу**. Мовну форму слід розуміти широко: як зазначає Шпет, *«понятие языковой формы простирается значительно дальше правил словосочетания и словообразования»* [41,С.14]. Форма по своїй природі є поєднання («сочинение») окремих, на противагу їх розглянутих як зміст, мовних елементів у духовній єдності. При цьому під формою слід розуміти не виокремлювані в абстракції шаблони та схеми, а певний конкретний

принцип, який утворює мову. Форма за своїм поняттям – тобто з боку свого смислу та своїх формових якостей – може бути зроблена предметом самостійного дослідження, однак реально вона існує лише у своїй матерії. Коли Гумбольдт протиставляє матерію формі, він зазначає, що для того, аби знайти матерію, ми маємо вийти за межі мови. Але ж матерія мислиться лише оформленою! Саме тому, як зазначає Шпет, **ми можемо помислити чисту форму, але ми не можемо помислити чистої матерії**. Чиста матерія – це чиста абстрактність та несамостійність. Форму ж мови, напевно, найдоцільніше розуміти як певний стосунок між двома границями (які насправді відомі нам лише у своїй оформленості – це звук і поняття). Цей стосунок може розглядатися формально – як деяке відношення між граничними термінами, і реально – як мовна енергія, яка перетворює мовний потік на деяке структурне єдине ціле.

Важлива (якщо не вирішальна) функція мови полягає у тому, що **мова, по суті, уможлиблює мислення**. Як зазначає Шпет, жодне уявлення не є просто рецептивним спогляданням предмета – суб'єктивна діяльність сама утворює в мисленні об'єкт. Для цього їй необхідна мова, адже саме в ній *«духовное стремление прорывает себе путь через губы и возвращает свой продукт к собственному уху»* [41,С.16], тобто робить можливим перетворення в об'єктивність, яка повертається до суб'єкта, без чого унеможлиблювалося б навіть утворення понять. Дух творить, але у тому ж акті протиставляє собі створене, яке, в свою чергу, як об'єкт впливає на дух. Але без мови не було б не лише понять, без мови для нас не могло би бути жодного предмета – хоча слово і не є безпосереднім відбитком предмета, а є відбитком образу, що його цей предмет залишив у нашій душі. Слово – не еквівалент чуттєвого

предмета, а, користуючися визначенням самого Шпета, осягнення його у звуковому породженні у певний момент слововинаходу. **Мова відтворює не предмети, а поняття про них, самодіяльно утворені духом.** До того ж слово – як елемент мови – не містить у собі закінченого поняття, воно лише спонукає до утворення поняття.

2.2 Шпетове розуміння слова як архетипа культури

Істинним першоелементом мови є **слово**. Воно є подвійною єдністю – єдністю звука та поняття. Але кожне слово, за образним висловом Шпета, є «повно розкритою квіткою мови». Сама ж мова, як зауважує Шпет, у своїх глибинних царинах часто нагадує мистецтво. Вона певним чином протистоїть нескінченній області мислимого, і має дати вираження цієї нескінченності своїми скінченими засобами. Цього стає можливо досягнути внаслідок того, що і думка, і мова породжуються духом – до того ж, у нероздільній єдності. Взагалі, принципів розгляд мовної свідомості є завжди необхідно орієнтованим на його найвищу, останню єдність, яка і в завданні, і у здійсненні є єдністю культурної свідомості: *«Такие обнаружения культурного сознания как искусство, наука, право, итд., – не новые принципы, а модификации и формы единого культурного сознания, имеющие в языке архетип и начало. Философия языка в этом смысле есть принципиальная основа философии культуры»* [41,С.37]. Звісно, на кожному етапі ми припускаємо певну неповноту предмета мовної свідомості, оскільки дійсність є завжди ширшою за те, що схоплюється наразі у мові, в культурній свідомості загалом, однак ця неповнота є досить своєрідною: це неповнота для кожного конкретного момента, одразу ж, наступної миті заповнювана.

Протиріччя, яке відкривається між заданою повнотою предмета і його неповнотою у кожен конкретний момент, вирішується його власним становленням, його шляхом, його безперервним здійсненням. Таким є, на думку Шпета, характер мовної і культурної свідомості. Метод руху цієї свідомості є діалектичним, тому Шпет констатує, що **мовна свідомість за приписом свого предмета є свідомістю діалектичною**: *«Содержание языкового предмета, – живой смысл, – течет и осуществляется в живых, творимых и осуществляющихся формах»* [41, С.38]. При цьому, на думку Шпета, не слід дошукуватися джерела єдності звука і поняття у мові, звертаючися до особливої внутрішньої діяльності розсудку, як це робить Гумбольдт (на думку Шпета, не без впливу кантіанського світогляду). Натомість впроваджене Гумбольдтом поняття «внутрішньої форми слова» і є джерелом цієї єдності. На думку Шпета, внутрішня форма як форма форм є законом не голого відстороненого конципування, а є становленням сповненого життям і смислом слова-поняття в його іманентній закономірності утворення та діалектичного розвитку. **«Слово-поняття»** є надзвичайно важливим для Шпета терміном, адже, як він зауважує, смисл може існувати в яких завгодно онтологічних формах, але мислиться він необхідно у формах слова-поняття. Слова-поняття Шпет визначає також як форми смислу. Природа цих форм має бути розкрита як природа начала активного, енергійного (енергейного), синтезуючого. При цьому в синтезі пов'язуються не дві відсторонені єдності – чистої думки та чистого звуку, а два члени єдиної конкретної структури: **предметно-смисловий зміст як він є і зовнішня форма його словесного вираження-втілення** – як воно являється в чуттєво сприйманих формах, що перетворюються (саме через стосунок до смислу) з природних форм на «речі» соціальної значущості і на

знаки культурного смислу. При цьому не слід розуміти мову як деякий окремий рід речей. Насправді, як зазначає Шпет, кожною з оточуючих нас речей ми можемо скористатися як знаком іншої речі (тут ідеться не про два види, а, швидше, про два способи використання речей). **Мова, по суті, є такою особливою системою речей, що її ми постійно використовуємо для позначення інших речей.**

2.3 Внутрішня форма слова в загальній його структурі

Шпет досліджує історію поняття «внутрішня форма», доходячи висновків, що коріння цього поняття сягає ще Платонові філософії. Завдання свого викладу Густав Шпет вбачає не в тому, щоб показувати вагання та пошуки Гумбольдта, а в тому, щоб інтерпретувати ці вагання з метою здобути з його ідей позитивне значення, яке могло би бути прийняте в сучасну науку. У якому ж стосунку, запитує він, перебувають внутрішня та зовнішня форми слова? Це явно не стосунок протиріччя, адже два ці типи форм взаємно не вимагають подолання або усунення, натомість їх можна відокремити лише в абстракції, і потрібен не заключний синтез (якого так уперто дошукується Гумбольдт), а, за словами Шпета *«изначальное признание единства структуры»* [41,С.60]. До зовнішніх форм Шпет відносить форми **фонетичну** (або звукову), **морфологічну** та **синтаксичну**. Вони розташовуються між двома крайніми точками – фонетичною та семасеологічною межею: на першій крайній точці – чиста чуттєвість, на другій – чиста ідея. Морфологічні форми ближчі до фонетичного краю, синтаксичні ж – до семасеологічного. Морфологічні форми – це свого роду слова-знаки слів-речей. Синтаксичні форми ж неначе «покривають» собою

форми морфологічні. Морфологічні форми, вочевидь, є фундуєчими для форм синтаксичних (що мають характер суттєво конструктивних та сигніфікативних). Синтаксична форма може мати до смислу, що передається, лише опосередкований стосунок – через форми самого переданого смисла та предмета, як об'єкта, так і суб'єкта.

Наступний вид форм, про які говорить Шпет, – це **логічні форми**. Вони перебувають ще ближче до смислової межі, ніж форми синтаксичні. Про логічні форми вже можна говорити як про форми внутрішні. Вони є «чистими та внутрішніми» стосовно як «практичних» зовнішніх, так і **речово-предметних, онтичних форм**. Але раз ми стверджуємо існування внутрішньої форми, ми тим самим визнаємо, що вона тим чи іншим чином виявляє себе, хоча б і в якнайбіднішому та обмеженому своєму емпіричному здійсненні. Втім, внутрішня форма знаходить собі «вираження», але не має своєї постійної «зовнішності». Річ тут іще й у тім, що **внутрішня форма має динамічний та енергійний характер**.

Крім внутрішніх логічних форм слова можна говорити і про **внутрішні поетичні форми слова**. Їхня межа, ідеал – не у вичерпанні смислу, а у вилученні смисла з мережі його об'єктивних зв'язків та у включенні його в інші зв'язки – більш чи менш довільні, підпорядковані не логіці, а фантазії. У цій ситуації, втім, логічні внутрішні форми все ж відіграють засадничу, фундуєчу роль для форм поетичних. Взагалі, мова має виступити перед нами не як симпліфіковане протиставлення відсторонених понять форм та змісту або ж смислу, вона має постати як складна структурна система форм: одні форми можуть навіть відігравати роль «змісту» стосовно інших форм. Їх співвідношення та ієрархія в системі, на думку Шпета, можуть розкрити їхню справжню роль та значення.

Всяка зовнішня форма має свою ідеальну засаду, і якби ці засади називалися формами внутрішніми, то нам, за словами Шпета, довелося б шукати нові назви для розрізнення вже самих внутрішніх форм. Насправді, говорить Шпет, внутрішні форми саме тому й називаються внутрішніми, що вони не мають постійних чуттєвих індексів. Їхні чуттєві знаки – **не постійні індекси, а спроможні вільно перебудовуватися співвідношення елементів.**

Внутрішні форми «розташовуються», умовно кажучи, між зовнішніми (фонетичні, морфологічні, синтаксичні) та предметними формами (онтологічними або онтичними, як їх ще називає Шпет). Внутрішня форма, власне, і є певним співвідношенням між вказаними двома межами, характер цього співвідношення, а відповідно і внутрішньої форми слова – динамічний. Її не можливо зафіксувати в статичних схемах і формулах. Вона є динамічним **співвідношенням зовнішньої сигніфікативної форми та предметно оформленого смислового змісту.**

Розкриваючи вже стосунок внутрішніх форм до форм предметних, Шпет зазначає, що логічне перебуває і водночас не перебуває у відповідності з предметом, тому що *«оно творит, будучи словесною передачею предметного отношения»* [41,С.97]. Тут Шпет повертається до висловленої ще раніше у «Эстетических фрагментах» думки про те, що предмет є лише деякий «ікс», фокусна точка. В цьому і криється, як вважає філософ, первинна засада всієї діалектики (зокрема й діалектики мови) – цим моментом, який розв'язує протиріччя між предметом і логічною формою, яка то відповідає йому, то не відповідає, є *«самый процесс, «становление», творчество, состоящее ни в чем ином, как в планомерном, систематическом отборе в передаваемый смысл содержания, «соответствующего» предмету»* [41,С.97]. З огляду на це

внутрішню форму можна визначити як правило утворення поняття, метод або принцип відбору (адже поняття, як нагадує Шпет, має складну структуру – мислимий у ньому предметний зміст ніколи не є усім змістом предмета, а є змістом доцільно та планомірно підібраним згідно з наміром та задумом повідомлення та вираження).

Внутрішня форма в певному сенсі претендує на те, щоби бути абсолютною формою або ж формою форм, вищою та кінцевою в структурі форм словесно-логічного плану. При цьому внутрішня форма не ототожнюється зі змістом і не входить до його складу, незважаючи на те, чи є цей зміст об'єктно-смісловим чи суб'єктивно-психологічним. Тим часом **іманентний керівний принцип у розвитку смисла закорінений саме в законах внутрішньої форми**. Поняття, як результат, видається спокійним, досить статичним, але протиріччя у ньому є, воно приховане в ньому імпліцитно, як його потенціальна енергія. Шпет наводить такий приклад: якби логічні речення справді утворювалися згідно з відстороненою формулою онтологічної тотожності $A \in A$, їх узагалі не було б, адже ототожнення A і A вже передбачає їхнє розрізнення. Просте на вигляд номінальне речення так само насправді вже є системою, отже, приховує в собі цілий натовп смислів, що «рухаються» в різні боки. Взагалі, внутрішню форму коректніше розглядати не як схему або формулу, а як прийом, метод, спосіб формоутворення слів-понять. Шпет називає їх також **алгоритмами**.

2.4 Мовна свідомість та її єдність

Густав Шпет підкреслює творчий та вільний характер алгоритмів. За його словами, вони керують розуміючим розглядом смислу у планомірному доборі елементів, але при цьому допускають

встановлення тієї чи іншої планомірності, до якої спонукають лише правда повідомлення і відповідність його предмету. Таким чином **словесно-мовній свідомості забезпечується свобода творчості**. Внутрішні форми, звісно, є необхідними і постійними законами утворення слів-понять, але саме це утворення, підпорядковане законам як принципам добору, вільне у здійсненні цього добору та його шляхах – тобто вільне у пошуку засобів для своєї мети. Цей процес Шпет (за аналогією з Гумбольдтом) називає «вживанням» («употреблением»).

Це вживання (і кожний конкретний випадок утворення слова-поняття) керується **внутрішнім відчуттям мови** (термін Гумбольдта). Внутрішнє відчуття не залишає конкретних відбитків у структурі слова. Воно є властивістю не слова, а суб'єкта, самого мовця. Це деякий його природний дар, який знаходить вияв у соціальному бутті людини. Крім цього «внутрішнього відчуття мови» (як усвідомлення правил вживання звукових форм і здійснення внутрішньої форми у вибіркового утворенні емпіричних слів-понять) існує ще **артикуляційне відчуття** (усвідомлення мовцем правил фонетичних поєднань, зовнішніх форм слова). Два ці відчуття, безумовно, становлять в сукупності єдність, яку можна назвати мовною самосвідомістю або **мовною свідомістю**. Цю цілісну сферу мовної свідомості Шпет називає цариною «кінцевого мовного синтезу формуючих форм». Мовна свідомість є, безумовно, конкретною. У своїй цілісності вона виступає як **член ще об'ємнішого цілого – об'єктивної культурної свідомості**, яка пов'язує слова єдністю смислового змісту з усіма іншими культурними зверненнями того ж самого змісту. Слово, взагалі, з погляду своїх формальних якостей, є таким членом у загальній культурній свідомості, із яким решта членів гомологічні. Інакше

кажучи, це означає, що слово у своїй формальній структурі є онтологічним прообразом всякої культурно-соціальної речі. **Слово – це єдиний абсолютно всезагальний знак, яким може бути замінено будь-який інший знак і будь-яку соціальну річ, розглянуту як знак.** Тому й поняття внутрішньої форми можна і слід застосовувати практично до кожного культурно-соціального утворення.

До складу ж мовної свідомості входить як її фундаментальний компонент логічна свідомість (а ще поетична мовна свідомість тощо). Але важливо пам'ятати, що «утворення понять», словесно-логічних форм, є спонтанним процесом самого смислу в його русі, а не діяльністю чи продуктом діяльності психологічного суб'єкта: *«Законы этого образования, формы этого формообразования, суть логические основы всякой языковой техники, и сколько бы субъект ни трудился над «употреблением» звуков для целей сообщения, он сам существует, только подчиняясь объективным формам и законам этого употребления»* [41,С.128]. На думку Шпета, єдність мови як *εργον* (у її буттєвому соціально-історичному становленні, як засобу спілкування) і як *ενεργεια* (у смисловому процесі, як умови спілкування) полягає в наступному. Саме це буття, що проходить своє становлення в культурі, знаходить своє розумне ви-правдання у здійсненні розумного смисла згідно з формами самого ж розуму.

Шпет, як ми бачимо, прагнув прийти до єднісної картини реальності в її найрізноманітніших аспектах. З цієї своєї позиції він критикує, приміром, суперечку номіналістів і реалістів, вважаючи її причиною, насамперед, невірну постановку питання. Шпет прагне не дошукуватися штучної кінцевої єдності, а шукати єдності першопочаткової, яка існувала до всякого відокремлення. В цьому, до речі, з його точки зору, полягала й помилка Канта. Шпет

говорить, що той – замість копати углиб і відшукати прихований від нас корінь – шукає засобів, за допомогою яких можна зв'язати стовбури і крони, аби хоч таким чином добитися омріяної єдності. Позиція ж Шпета у цьому плані принципова: для нього єдність становлять форма і смисл, мова у її соціальному бутті та в процесах внутрішніх тощо.

Для дослідження законів, які керують рухом та розподілом смислів, Шпет пропонує застосувати метод **експозиції**. Експозиція, за Шпетом, – це процес утворення логічного визначення – визначення не через включення виду у рід, а визначення власного місця поняття в системі понять, у їхньому контексті, розміючи систему як живе ціле, що розвивається і розуміючи, що, відповідно, кожне місце у цій системі живе та розвивається залежно від руху та мінливих вимог контексту. Експозиція ж слугує засадою для методу **інтерпретації**: відношення між ними, як зазначає Шпет, – як між конципуванням та розумінням. Інтерпретація витлумачує слово в його дійсному, реальному контексті, тоді як експозиція має на увазі немовби всякий можливий контекст. Діалектику експонуючу та інтерпретуючу Шпет називає ще **герменевтичною діалектикою**.

2.5 Різновиди внутрішніх форм

і типологія природної мови

Шпет присвячує окремий розділ своєї роботи розглядові внутрішньої поетичної форми – коротко зупинимось на цій темі. Найхарактернішою ознакою, за якою слід розрізняти повсякденну мову і мову поетичну, є той факт, що повсякденна мова переслідує насамперед прагматичні цілі, використовуючи слово як засіб і заледве усвідомлюючи його власні цілі як культурного феномена; поетична ж мова навпаки – лише вторинно здійснює прагматичні

цілі, а на перший план висуває свої власні внутрішні цілі саморозвитку. Саме це й робить поезію мистецтвом, своєрідним культурно-соціальним явищем, специфічним у царині самої мови (хоча, як зазначає Шпет, сама мова у її найглибинніших, найінтимніших проявах так само дуже наближається до мистецтва). Що ж до внутрішньої структури поетичної мови, тут вона теж є в дечому унікальною. Річ у тім, що оскільки вона, як і повсякденна мова, все ж виконує прагматичні функції (хоча вони і вторинні для неї), вона зберігає властиву повсякденній мові структуру – присутні в ній і внутрішні логічні форми. Але крім них, поетична мова утворює ще й **другу систему внутрішніх форм** – художньо-поетичних (які якраз і пов'язані з внутрішніми цілями, що їх сама собі ставить поетична мова).

Закони творчості, на думку Шпета, – це правила, які лежать у самому матеріалі, що його ми організовуємо, це його власні форми, що їх ми поєднуємо та впорядковуємо згідно з провідною ідеєю творчості. Логічні форми стають вже в певному сенсі підпорядкованими поетичній «верховній» формі слова. Остання має стосунок до дійсності саме через логічні форми і немовби грається дійсними стосунками там, де логічна форма серйозно та коректно відображає дійсність у конституюваному нею слові. Тому дійсність у поетичному мовленні постає як деякий **квазі-предмет, ідеалізований предмет**. Отже аналогом процесу оформлення предметного змісту в поняття під конститутивним керівництвом внутрішньої форми в повсякденній мові – в поетичній мові стає оформлення ідеального змісту в **«троп»** під керівництвом внутрішньої художньої, поетичної форми. Аналогічно до «слів-понять» можна застосовувати і термін **«слова-тропи»**.

Крім внутрішніх поетичних форм Шпет говорить ще й про **«внутрішні фігуральні форми»**, які з'являються всюди, де є експресія. Ці внутрішні фігуральні форми є співвідношенням між певних символічних, умовних форм експресії та форм експресії природної та конвенціональної, що слугують немовби предметно-смысловим експресивним змістом тих вищих, вже безвідносних форм.

Залежно від того, яку мету переслідує мовець, його мова виступає у різних проявах. Шпет розрізняє в межах повсякденної, природної мови такі різновиди: мову **поетичну, наукову**, царину так званої **«словесної творчості»** та четвертий різновид – мову канцелярських паперів, державних та цивільних актів, преїскурантів, каталогів тощо (Шпет не вживає для цієї четвертої частини однозначної назви, тому надалі ми пропонуємо називати її мовою **«технічною»**). Розрізнити ці рівні-різновиди природної мови стає можливим завдяки наявності або відсутності в них деяких із перелічених вище (трьох) **типів внутрішніх форм слова (логічної, поетичної та експресивної)**. У поетичній мові присутні всі три внутрішні форми, які надбудовуються одна на одній – на логічній надбудовується поетична, а на ній – експресивна. В науковій мові неодмінно присутня логічна внутрішня форма, поетична з необхідністю відсутня, експресивна може бути або не бути присутня. У словесній творчості (до якої Шпет зараховує і риторику) відсутній рівень поетичних форм – емоційна складова вибудовується прямо на логічному базисі, змішується з ним. Технічна мова може наближатися до риторичної або наукової, у ній необхідно присутня логічна внутрішня форма, необхідно відсутня поетична і може бути відсутня або присутня експресивна. Для наочного розгляду схеми цих чотирьох типів можна звернутися до

Схеми 2, вміщеної наприкінці даної роботи. На вміщеній там само Схемі 1 подано умовне зображення структури слова.

Що ж до розрізнення поезії і прози, Шпет вважає, що поезія компонує дійсність у її чуттєвому прояві, як вона зовнішньо й внутрішньо відчувається нами, але для неї не є нагальним питання про те, чому, внаслідок чого, є ця дійсність. Чуттєве явище передається уяві, а вона веде до споглядання ідеального цілого. У прозі ж, навпаки, відбувається пошук коріння дійсності, яким вона «тримається» в бутті. Проза пов'язує інтелектуальним шляхом факт із фактом і прагне до об'єктивного зв'язку в ідеї.

2.6 Місце суб'єкта у філософії мови Густава Шпета

Ще однією важливою темою, якої Шпет торкається у роботі «Внутрішня форма слова» є місце суб'єкта у мовному та культурному просторі. Спочатку він розглядає роботу фантазії, яку традиційно пов'язують із виявом суб'єктивного начала у слові. По-перше, Шпет констатує незаперечну **предметність** фантазії. (*«на место действительного ставится фантазируемый, но все же предмет»* [41, С.175]). Звідси, розрізнення між фантазією та такими інтелектуальними актами як уявлення («представление») та судження полягає, насамперед, у різності буття їх об'єктів – дійсного та уявного. Зміст предмета дійсного буття у фантазуючому відношенні змінюється за модусом «квазі» (він не є, але «немовби є»). При цьому фантазування може відбуватися у два способи – **поетичний** (коли фантазія, керована ідеєю художності, підносить дійсне в ідеал – що є аналогом філософського піднесення в ідею) і **риторичний** (коли керована моралістичними тенденціями фантазія простежує емпіричні можливості в обставинах правдоподібного

«випадку» – це Шпет називає «аналогоном розсудкового гностицизму»). То чи варто після цього говорити про «суб'єктивність» фантазії?

Шпет пропонує розглядати суб'єкта, по-перше, як категорію соціальну, як соціальну річ, по-друге – як свого роду об'єкт, по-третє – як знака і носія знаків. Шпет зазначає, що взагалі він заперечує не лише чистий філософський суб'єктивізм, згідно з яким об'єктивне визначається суб'єктивним (тут він, зокрема, недвозначно натякає на Кантову позицію), а й узагалі заперечує необхідну співвіднесеність об'єкта і суб'єкта, стверджуючи, що *«объекты без субъектов прекрасно могут быть»* [41,С.177]. Суб'єкти, на думку Шпета, – це лишень особливий клас об'єктів зі своїми специфічними якостями та властивостями. Суб'єкт вибудовує між собою та природою новий світ – соціально-культурний. Вже цим він перетворює і самого себе з речі природної на річ також соціально-культурну. **Будь-яку соціальну річ можна розглядати як об'єктивовану суб'єктивність і разом з тим як суб'єктивовану об'єктивність.** Тому джерело, з якого ми можемо отримати знання суб'єктивності як такої полягає найчастіше в самому продукті творчого акту. Слово – завжди подвійний знак: знак смислу, який розуміють, і знак суб'єктивності, який відчують, але водночас і знак особливого між ними стосунку.

Форми творчості, за твердженням Шпета, завжди є насамперед об'єктивними, як об'єктивним є і їхній матеріал, на який як на об'єкт спрямовується творчість. Приміром, поетичні форми є квазі-поняттями лише за своїм матеріальним і реальним стосунком до дійсно суцього, але за формою вони все одно – справжні об'єктивні поняття. *«Внутренние поетические формы, «тропы», суть алгоритмы, а вовсе не душевное или мозговое трепетанье субъекта;*

они – своего рода синтетические установления и аналоги логических форм и законов» [41,С.183]. Поетичне покладання фіксує певну обставину як об'єктивну навіть якщо вона свідчить про власний душевний стан творчого суб'єкта. Поетика як вчення про зовнішні та внутрішні форми поетичного слова не може бути побудована на психології чи на природознавстві. Якщо вже вона розглядає суб'єкт, то його слід досліджувати як соціальний феномен, а не «голу біологічну особину чи психофізичного індивіда». Під таким кутом розгляду суб'єкт зберігає свій особливий статус серед об'єктів: він – не просто один з об'єктів, а об'єкт, який опосередковує собою певний продукт. По суті кожним своїм актом він об'єктивує себе, і тому весь **(соціальний) зміст суб'єкта вичерпується сукупністю його об'єктивацій**. Ще однією особливістю суб'єктів як специфічного класу об'єктів є те, що в той час як суб'єкти у стосунку до об'єктів завжди залишаються об'єктами, суб'єкти у стосунку до інших суб'єктів завжди застаються суб'єктами, незалежно від того, чи здійснюють вони вплив самі, чи перебувають під чийось впливом. Цей здійснюваний Шпетом перехід він сам класифікує як перехід від суб'єктивності твору до об'єктивності його творця. Доки, приміром, поет у творі відчувався, вловлювався в експресії твору, він був його суб'єктом, але щойно він стає предметом аналізу, розмірковувань тощо, він – вже предмет, об'єктивний зміст нової настанови.

Суб'єкт як соціальна річ є реалізацією деякої ідеї. Тут вже, як зазначає Шпет, обличчя суб'єкта виступає як свого роду репрезентант, представник, «ілюстрація», знак загального смислового змісту, зрештою – слово (!) в його найширшому смислі як архетип всякого культурно-соціального явища.

Як бачимо, у роботі «Внутренняя форма слова» Густав Шпет, лише відштовхуючися від позиції Вільгельма Гумбольдта вибудовує свою власну, цілковито оригінально мовно-філософську концепцію, в якій прямо продовжує розробляти теми, підняті ним ще у попередніх роботах – зокрема, у «Явлении и смысле», «Сознании и его собственнике», «Эстетических фрагментах» тощо.

РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ФІЛОСОФІЇ МОВИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДОРОБКУ ГУСТАВА ШПЕТА

Більшість сучасних дослідників творчості Шпета погоджуються на тому, що до його (умовно кажучи) мовно-філософських робіт можна і варто віднести наступні праці: «Эстетические фрагменты», «Герменевтика и ее проблемы», «Введение в этническую психологию», незакінчену роботу «Язык и смысл», «Внутренняя форма слова». Але при цьому не позбавленим сенсу видається і твердження італійської дослідниці Марії Гідіні, яка говорить про дивовижну наскрізність основних ліній проблематики Шпета у всіх його роботах (а ми зі свого боку зазначимо, що до таких основних тем варто зарахувати і мовно-філософську проблематику – зокрема дослідження структури слова як «архетипу культури»): *«Философия Шпета предстает как нечто органичное, где можно выделить моменты, охватывающие весьма обширную область, хотя при этом никогда не пропадает некое внутреннее сцепление, придающее единство всему целому... Трудно, если не невозможно, заниматься какой-то одной стороной размышлений этого философа»* [4, С.58]. Тому зосереджуючися на мовно-філософських працях Шпетах (зауважмо ще раз – це визначення умовне, адже практично з таким самим успіхом ми могли б назвати вищеперелічені роботи і культурологічними, й естетичними і гносеологічними тощо), ми намагалися в даному дослідженні не залишати поза увагою і загальне тло Шпетової філософії. В цьому розділі роботи ми вважаємо за потрібне дати коротку викладку базових філософських ідей Шпета і вказати на те, яку роль поміж цих ідей відіграє його філософія мови.

Зазвичай до філософського доробку Шпета застосовують два підходи. Частина дослідників зосереджується на феноменологічних аспектах його робіт, адже, беззаперечно, феноменологія справила неоціненний вплив на формування Шпета як фахового філософа, його стажування у Гусерля результували в написанні роботи, яку і досі часом називають найвідомішою серед праць Шпета (див., наприклад, статтю у філософському енциклопедичному словнику 2004 року видання, написану Резниченком [26]) – йдеться про монографію 1914 року «Явление и смысл». Тому аналіз доробку Шпета з погляду вишукування в ньому феноменологічних впливів тривалий час переважав у шпетознавстві (особливо за радянських часів). Коли наприкінці ХХ століття інтерес до робіт Густава Шпета поживавився, намітилася ще одна популярна тенденція в колі його дослідників – розгляд герменевтичної філософії Шпета. Кілька ж серйозних статей наразі вже присвячено темі «феноменологічної герменевтики» Шпета (див., наприклад, статтю Кузнецова «Русская герменевтика или прерванный полет (опыт интерпретации философии Густава Шпета)» [14]). Справді, дослідницька метода Шпета є досить цілісною та своєрідною. Якщо говорити про його філософію мови, тут герменевтичний та феноменологічний підходи тісно переплітаються. З одного боку, Шпет постійно застосовує прийом редукування, викладає свої думки, застосовуючи феноменологічну термінологію (ноема, ноеза, інтенція тощо), однак у той же час дослідження мови без застосування герменевтичного підходу для нього позбавлене сенсу (про що особливо виразно свідчить робота Шпета «Герменевтика и ее проблемы»: *«Осветить философское и методологическое значение приемов герменевтики и их роль в развитии наук о слове, показать, какие перспективы*

открываются для философии при углублении этой темы... – только в этом и состояла моя задача...» [42]).

Крім своєрідного синтезу методів роботи Шпета вирізняє ще й широка дисциплінарна варіативність. Густав Шпет виявив себе не лише як філософ, але й психолог, культуролог, театрознавець тощо. Філософські питання часто порушуються ним у роботах, присвячених не зовсім філософській проблематиці. Втім, таке розмежування для Шпета є лише умовним, адже філософію він розглядає як засадничу дисципліну, що має витворювати ґрунтуючі принципи для інших наук (*«В основу науки о языке должна быть положена не психология и не история, а только философия языка, а в основу всех наук о культуре или духе – философия культуры или духа» [40, С.56].*). Не стали тут винятком і мовно-філософські питання. Приміром, у роботі *«Введение в этническую психологию»* Шпет широко полемізує із представниками психологічної думки свого часу, однак у той же час звертається до таких суттєвих – філософських по суті – питань як, наприклад, взаємостосунок мови і духу народу. Шпет мотивує цей свій аспект розгляду одразу на початку роботи, зауважуючи, що *«язык – не просто пример или иллюстрация, а методический образец» [40, С.8].* Слово як архетип культури, культура як своєрідна мова дійсно відіграють для Шпета принципове значення і в його філософських роботах, і в дослідженнях з інших дисциплін гуманітарного циклу. **Мова, як пише філософ у «Введении в этническую психологию», значною мірою є природним і найближчим для нас прототипом і репрезентантом будь-якого вираження, що «прикриває» собою значення.** Мова при цьому ще й розглядається як одна з форм об'єктивації духу, Шпет називає її *«об'єктивною системою духу»*. Розвиток мови, держави, права, релігії та інших об'єктивних форм

духу виходить далеко за межі одиничної душі, яку б участь у їхньому розвитку не приписували індивіду.

Найбільше під визначення «філософії мови» підходять розвідки, що їх провадив Шпет у 20-ті роки минулого століття. Результатом цих розробок стала розглянута вище праця «Внутренняя форма слова», у якій Шпет розвиває ідеї Вільгельма Гумбольдта. Дошукуючися причин такого «діалогізму» (а як ми вже зазначали, Шпета через це навіть звинувачували у неспроможності мислити самостійно), одна з найактивніших сучасних дослідників творчості філософа Тетяна Щедрина у своїй монографії «Я пишу как эхо другого...», визначає такий підхід як багато в чому вимушений: *«Мне кажется, что такой стиль вырабатывался прежде всего во враждебной внешней атмосфере, складывавшейся вокруг Шпета в академических кругах философской Москвы. Он сам неоднократно писал об этом публично одиночестве»* [52, С.27]. Втім, незважаючи на таку специфіку стилю викладу, самостійні ідеї Шпета достатньо масштабні та глибокі, щоб їх можна було легко виокремити з павутини полемічних розважань.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що філософський розгляд мови завжди залишався у центрі уваги Густава Шпета. **Мовне питання постійно поставало в його творах, що й не дивно, зважаючи на те, якої важливості сам філософ надавав цій темі.**

ВИСНОВКИ

Метою даної роботи було заявлено створення систематичного викладу мовно-філософських поглядів Густава Шпета. Автор вважає, що цієї мети було досягнуто. В даній роботі нами було докладно розглянуто всі центральні мовно-філософські праці Шпета (зокрема, працям «Эстетические фрагменты» та «Внутренняя форма слова», зважаючи на їхню значущість, було приділено увагу у відповідних окремих розділах). Також нами було показано, яке важливе місце посідає мовно-філософська тематика у загальному спектрі тем, що їх порушує Шпет у своїх роботах. У ході написання даного дослідження нами було виконано кожне із чотирьох поставлених на початку завдань.

Ми з'ясували, що слово виступає для Шпета архетипом всієї культури, відповідно й структура слова значною мірою висвітлює структурну будову культури як такої. Будь-яке чуттєве сприйняття будь-якої просторової та часової форми, якого завгодно обсягу та тривалості може сприйматися як знак, як слово. Слово – це єдиний абсолютно всезагальний знак, яким може бути замінено будь-який інший знак і будь-яку соціальну річ, розглянуту як знак. Навіть людина, за Шпетом, може виступати як знак, коли її розглядати в соціокультурному аспекті.

У слові можна умовно виокремити (абстрагувати в процесі дослідження) форму та зміст. Форма мислиться не як дещо зовнішнє, що накидається змістові, а як його власна незаперечна вимога. Форма передбачає зміст, а зміст – форму. У структурі слова Шпет виділяє форми зовнішні та внутрішні. До зовнішніх він відносить фонетичні, морфологічні та синтаксичні форми, а до внутрішніх – насамперед логічні, потім (як можливу надбудову)

внутрішні поетичні. Крім цього Шпет виділяє ще онтичні (онтологічні, предметно-речові) форми, а також окремо говорить про внутрішні експресивні форми слова, але їхнє місце в структурі слова є окремим та доволі специфічним.

Внутрішні логічні форми слова Шпет визначає не як статичну формулу, а як правило утворення поняття, певний принцип, метод відбору. Внутрішня форма слова є співвідношенням зовнішньої сигніфікативної форми та предметно оформленого смислового змісту. Іманентний керівний принцип у розвитку смислу закорінений саме в законах внутрішньої форми. Досліджувати закони, що керують рухом та розподілом смислів Шпет пропонує, застосовуючи методи експозиції та інтерпретації.

Шпет запроваджує в своїх роботах розрізнення термінів «смислу» та «значення» і, відповідно до цього розрізнення, – номінативної (концептивної) та семасеологічної (смиислової) функції слова. Термін «значення» має позаконтекстовий відтінок загальності і, швидше, прагматичне спрямування. Термін «смисл» говорить про конкретність розгляду слова у контексті та про його сутнісне наповнення. Смисл – це стосунок речі, яку називають і предмета, який мають на увазі. Розрізнення речі і предмета так само суттєве для Шпета: річ розуміється дуже широко, практично як будь-яке явище, процес, подія тощо. Предмет – це точка, на якій фокусується наша свідомість і з якої вона починає працювати, зосередившись на речі. Проблематику значення і смислу Шпет розробляє, починаючи з перших своїх робіт.

Слово і думка, з точки зору Шпета, нерозривно пов'язані. Шпет називає слова плоттю думки. Слово уможливорює мислення, воно народжується разом з думкою, навіть більше того – думка

народжується у слові. Для того аби підкреслити цілісність думки та слова Шпет вводить у обіг термін «слово-поняття».

Мова є водночас динамічною, процесуальною (ενεργεια) та статичною (εργον). Це протиріччя вирішується у мові та самою мовою завдяки діалектичному характеру її руху, що його приписує мові характер самого її предмета. В повсякденному вживанні мови людина керується своєрідною мовною свідомістю, яка є частиною ще об'ємнішого цілого – культурної свідомості загалом.

І нарешті ще однією важливою темою, без якої неможливе адекватне розуміння філософії мови Густава Шпета є його розважання про суб'єкта. Місце суб'єкта у Шпетовій філософії мови доволі специфічне. Його пропонується розглядати як соціальну річ, як своєрідний об'єкт та як знак і носія знаків. Будь-яку соціальну річ можна розглядати як об'єктивовану суб'єктивність і разом з тим як суб'єктивовану об'єктивність. По суті, соціальний зміст суб'єкта вичерпується сукупністю його об'єктивацій. В дослідженнях мови та творчості суб'єкта, як вважає Шпет, слід розглядати саме в такому аспекті.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абушенко В.Л. Шпет Густав Густавович // Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
2. Волков А. Слово и социальная реальность в феноменологии Г. Шпета // Г.Г. Шпет / Comprehensio. Третьи

Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 60–66.

3. Воспоминания об Анне Ахматовой. – М.: Советский писатель, 1991. – С. 28–32.

4. Гидини М.К. Слово и реальность. К вопросу о реконструкции философии языка Густава Шпета // Шпет Г.Г. / Comprehensio. Вторые Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1997. – С. 51–98.

5. Густав Густавович Шпет: Арх. материалы, воспоминания, статьи. – <http://www.auditorium.ru/books/1528>

6. Густав Густавович Шпет – Эдмунду Гуссерлю. Ответные письма. – [http:// abovo.net.ru/book/92908](http://abovo.net.ru/book/92908)

7. Густав Шпет: жизнь в письмах. Эпистолярное наследие. – М.: «РОССПЭН», 2005. – 720 с.

8. Денн Мариз. Логика творческого акта в философии Густава Шпета // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 236–251.

9. Денн Мариз. От науки о логосе к топологии двух видов познания // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. №1, 2003. – С. 21–30.

10. Зеньковский В. Метафизика на основе трансцендентализма. Спир. Вышеславцев. Струве. Новгородцев. Философские искания И. А. Ильина. Гуссерлианцы (Шпет, Лосев) // История русской философии. – М.: Академический Проект, Раритет, 2001. – http://www.krotov.info/libr_min/z/znamens/zenk_09.html

11. Зинченко В.П. Г.Г. Шпет и М.М. Бахтин (оппоненты или единомышленники?). –
http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/996/996110.htm
12. Зинченко В.П. Гетерогенез мысли: подходы Л.С. Выготского и Г.Г. Шпета (продолжение разговора) // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 82–135.
13. Зинченко В.П. Жизнь в мысли и слове // Шпет Г. Г. *Philosophia natalis*. Избранные психолого-педагогические труды. – М.: «РОССПЭН», 2006. – С. 7–20.
14. Кузнецов В.Г. Русская герменевтика, или прерванный полет (опыт интерпретации философии Густава Шпета). –
<http://humanities.edu.ru/db/msg/25097>
15. Ладов В. Анализ языка и феноменологическая редукция // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 88–93.
16. Мазаева О.Г. Изучение творческого наследия Г.Г. Шпета: итоги и перспективы // Шпет Г.Г. / *Comprehensio*. Вторые Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1997. – С. 3–8.
17. Мазаева О. Исследование творчества Г.Г. Шпета (по материалам Шпетфонда в г.Томске) // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 3–10.
18. Марина Шпет: Судьба философа была предрешена // Известия-наука, 2002, № 7 (40). –
<http://www.informika.ru/text/magaz/newspaper/messedu/cour0203/900.htm>

19. Микешина Л.А. Густав Шпет и современная философия науки // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 21–62.
20. О книге Т.Г. Щедриной ««Я пишу как эхо другого...»: очерки интеллектуальной биографии Густава Шпета» // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 415–447.
21. Пастернак Б.Л. Охранная грамота // Избранное. В 2 кн. Кн. 2. Проза. – М.: Просвещение, 1991. – С. 51–134.
22. Письма Э. Гуссерля к Г. Шпету // Логос, 1992, №3. – С. 233–242.
23. Письма к Густаву Шпету Г.И. Челпанова, Л.И. Шестова, Б.В. Яковенко, Р.О. Якобсона и др. // Логос, 1992, №3. – С. 243–263.
24. Поливанов М.К. Густав Шпет // Философские этюды. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1994. – С. 3–19.
25. Портнов А.И. Философия языка Г.Г. Шпета // Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова. Иваново, 1999. – С. 287–304.
26. Резниченко А.И. Шпет Густав Густавович // Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.
27. Роди Фритьеф. Герменевтическая логика в феноменологической перспективе: ...Густав Шпет. – <http://anthropology.rinet.ru/old/7/rodi.htm>
28. Савин А. Постановка проблемы языка в феноменологической философии Густава Густавовича Шпета // Г.Г. Шпет / Comprehensio. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 26–31.

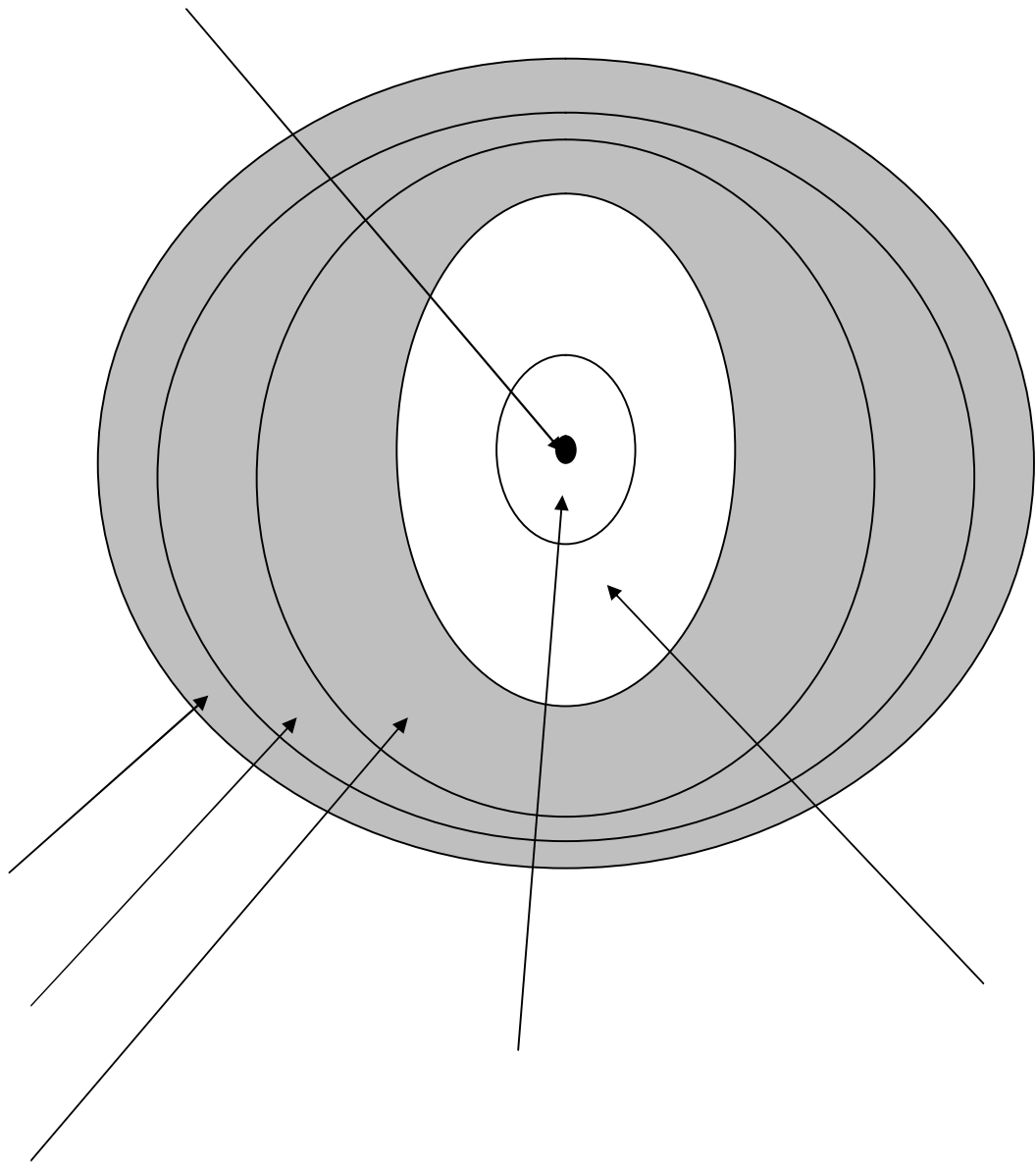

29. Самойкина А.А. Развитие гуссерлевского понятия смысла в философии Г.Г. Шпета // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Четвертые Шпетовские чтения. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. – С. 240 – 244.
30. Свасьян К.А. Г.Г. Шпет // *Растождествления*. – М.: «Evidentisd», – 2006. –
<http://www.rvb.ru/swassjan/rastozhdest/17.htm>
31. Счастливец Р.А. Внутренняя форма слова как гуманитарный универсум (текстологический анализ) // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 251–261.
32. Сычева С.Г. Г.Г. Шпет: Дух и язык, форма и смысл // Шпет Г.Г. / *Comprehensio*. Вторые Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1997. – С. 136–138.
33. Сычева С. Понятие внутренней формы у Г. Шпета // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 78–82.
34. Тарнапольская Г.М. Проблема смыслопорождения в философии языка Г. Шпета // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Четвертые Шпетовские чтения. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. – С. 268–273.
35. Фрейбергер Э. *Gustav Shpet in context of contemporary Western thought* // Шпет Г.Г. / *Comprehensio*. Вторые Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1997. – С. 10–21.
36. Хан Анна. Борис Пастернак и Густав Шпет: лингвофилософский аспект сопоставления // Г.Г. Шпет / *Comprehensio*. Четвертые Шпетовские чтения. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. – С. 340–370.

37. Черненькая С. Понятие внутренней формы В. Гумбольдта и интерпретация Г. Шпета // Г.Г. Шпет / Comprehensio. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 75–78.
38. Чубаров И.М. Предисловие // Письма к Густаву Шпету Г.И. Челпанова, Л.И. Шестова, Б.В. Яковенко, Р.О. Якобсона и др. // Логос, 1992, №3.
39. Шестов Лев. Письма Г.Г. Шпету // Г.Г. Шпет / Comprehensio. Третьи Шпетовские чтения. – Томск: Издательство «Водолей», 1999. – С. 212–230.
40. Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию // Философско-психологические труды. – М.: Наука, 2005. – С. 3–72.
41. Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольдта. – М.: КомКнига, 2006. – 216 с.
42. Шпет Г.Г. Герменевтика и ее проблемы. – http://gazeta.ksu.ru/f4/bin_files/40.doc
43. Шпет Г.Г. Мудрость или разум // *Philosophia natalis*. Избранные психолого-педагогические труды.– М.: «РОССПЭН», 2006. – С. 311–366.
44. Шпет Г.Г. <Письмо Сталину> // Г.Г. Шпет / Comprehensio. Четвертые Шпетовские чтения. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. – С. 586–592.
45. Шпет Г.Г. Сознание и его собственник // *Philosophia natalis*. Избранные психолого-педагогические труды.– М.: «РОССПЭН», 2006. – С. 264–311.
46. Шпет Г.Г. Эстетические фрагменты. – <http://lib.chistopol.ru/read.php?id=2862>

47. Шпет Г.Г. Явление и смысл // *Философско-психологические труды*. – М.: Наука, 2005. – С. 308–414.
48. Шпет Г.Г. Язык и смысл. – abovo.net.ru/book/92910
49. Шторх М.Г. Густав Шпет в воспоминаниях современников и учеников // *Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания*. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 324–330.
50. Щедрина Т.Г. Густав Шпет: жизнь в письмах // *Густав Шпет: жизнь в письмах. Эпистолярное наследие*. – М.: «РОССПЭН», 2005. – С. 7–14.
51. Щедрина Т.Г. Коммуникативное пространство русского философского сообщества (опыт архивной реконструкции философского архива Густава Шпета) // *Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания*. – М.: Языки славянских культур, 2006. – С. 302–324.
52. Щедрина Т.Г. «Я пишу как эхо другого...»: Очерки интеллектуальной биографии Густава Шпета. – М.: «Прогресс-Традиция», 2004. – 416 с.

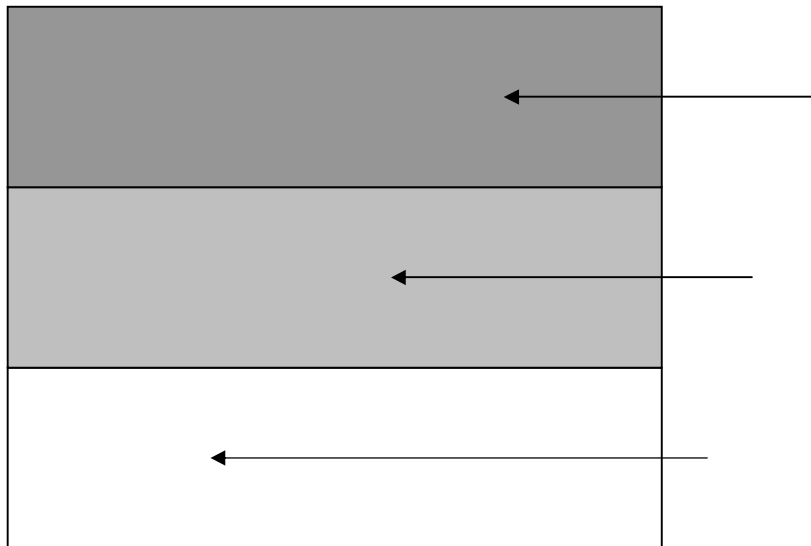
ДОДАТОК 1
Структура слова

ДОДАТОК 2

Види внутрішніх форм і типологія повсякденної мови

3 види внутрішніх форм:

$1 + 2 + 3 =$ поетичний тип мовлення

$1 - 2 + 3 =$ словесна творчість (риторичний тип мовлення)

$1 - 2 +/- 3 =$ науковий тип мовлення, технічний тип мовлення